I. ULUSLARARARASI İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ

12-17 EYLÜL 2017
PRİŞTİNA-KOSOVA

KONGRE KİTABI

Editörler

Gonca BAYRAKTAR DURGUN
Tuğrul KORKMAZ

DÜZENLEYİCİ ORTAKLAR

KATKILARIYLA

I. ULUSLARARASI İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ

12-17 EYLÜL 2017
PRİŞTİNA-KOSOVA

KONGRE KİTABI

Editörler
Gonca BAYRAKTAR DURGUN
Tuğrul KORKMAZ

Bu eser

GAZİ ÜNİVERSİTESİ tarafından yayınlanmıştır

Editörler

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KORKMAZ

Baskı

Gazi Üniversitesi Matbaası

Haberleşme

Kongre Sekreteri

Huzeyfe Süleyman ARSLAN

+90 506 223 85 73

http://insanvetoplum.gazi.edu.tr

insanvetoplum@gazi.edu.tr

ISBN: 978-605-67103-5-3

ANKARA-2017

Düzenleyici Ortaklar

Destekleyen Kuruluşlar

Akademik Hassasiyetler

Kongre Koordinatörü
Prof. Dr. Gonca Bayraktar DURGUN (Gazi Üniversitesi İİBF Dekanı -TÜRKİYE)

Danışma ve Onur Kurulu
Prof. Dr. İbrahim USLAN (Gazi Üniversitesi Rektörü-TÜRKİYE)
Prof. Dr. Marjan DEMA (Priştine Üniversitesi Rektörü-KOSOVA)
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ (Gelişim Üniversitesi Rektörü- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü-MAKEDONYA)
Prof. Dr. Naser SAHİTİ (Priştine Üniversitesi Rektör Yardımcısı-KOSOVA)
Prof. Dr. Suna AĞILDERE (Gazi Üniversitesi Rektör Yardımcısı-TÜRKİYE)
Esat KELMENDİ (Priştina Üniversitesi Genel Sekreteri- KOSOVA)

Yürütme Kurulu
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Prof. Dr. Şenol DURGUN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdülmecit NURETTİN (Uluslararası Vizyon Üniversitesi- MAKEDONYA)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ (Gaziantep Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Leniyara CELİLOVA (Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi-UKRAYNA)
Doç. Dr. Mensur NURETTİN (Uluslararası Vizyon Üniversitesi- MAKEDONYA)
Doç. Dr. Timur KOZUKULOV (Oş Devlet Üniversitesi-KIRGIZİSTAN)
Yrd. Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ (Bozok Üniversitesi- TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Elsev BRİNA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kürsad KOCA (Tetova Devlet Üniversitesi-MAKEDONYA)
Yrd. Doç. Dr. Nuran MALTA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KORKMAZ (Aksaray Üniversitesi-TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Ziyadhan HASANOV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-AZERBAYCAN)
Arş. Gör. Dr. Gökberk YÜCEL (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-TÜRKİYE)
Arş. Gör. Dr. Oğuzhan BİLGİN (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
Arş. Gör. Mehmet ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi-TÜRKİYE)
Dr. Başak GÖK (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)

Bilim-Hakem Kurulu
Prof. Dr. A. Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ (Gazi Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi-TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bujar DUGOLLİ (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ (Gelişim Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hadi GÖKÇEN (Gazi Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hakan POYRAZ (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR (Gazi Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. İbrahim AOUDE (University of Hawaii-A.B.D)
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TÜRKİYE)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM (Hasan Kalyoncu Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Prof. Dr. Latif TOKAT (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TÜRKİYE)
Prof Dr. Mehmet MARANGOZ (Mugla Sıtkı Koçman Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nedim BAHÇEKAPILI (Avrupa İslam Üniversitesi- HOLLANDA)

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi- TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN (Ankara Üniversitesi-TÜRKİYE)
Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA (Bozok Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdulmecit NURETTİN (Uluslararası Vizyon Üniversitesi-MAKEDONYA)
Doç. Dr. Akhmet A. YARLYKAPOV (Rusya Bilimler Akademisi-RUSYA)
Doç. Dr. Ali Osman KURT (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Cihan ÖZDEMİR (Sakarya Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Elmira MURATOVA (Tavrida National V.I. Vernadsky Üniversitesi-KIRIM)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Doç. Dr. Fariz AHMEDOV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Fatih SARIOĞLU (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Fettulah AKIN (Gazi Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Igor Leonidovich ALEXEEV (Humanitar Devlet Üniversitesi-RUSYA)
Doç. Dr. İlhan AKSOY (Samsun 19 Mayıs Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. İsmail AKBAL (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Kahraman KALYONCU (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Köksal ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Kürşad GÜLBEYAZ (Mugla Sıtkı Koçman Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Leniyara CELİLOVA (Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi-UKRAYNA)
Doç. Dr. Lindita RUGOVA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI (Necmettin Erbakan Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet AKINCI (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mensur NURETTİN (Uluslararası Vizyon Üniversitesi- MAKEDONYA)
Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
Doç Dr. Salih OKUMUŞ (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Doç Dr. Süleyman ERSÖZ (Kırıkkale Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Timur KOZUKULOV (Oş Devlet Üniversitesi-KIRGIZİSTAN)
Doç. Dr. Zeliha SEÇKİN (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zeqir VESALAJ (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Yrd. Doç. Dr. Elsev BRİNA (Priştine Üniversitesi-KOSOVA)
Yrd. Doç. Dr. Hatice MUMYAKMAZ (Bozok Üniversitesi- TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALTUNOK (Abant İzzet Baysal Üniversitesi-TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. M. Yılmaz İÇERLİ (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Nuran MALTA (Priştine Üniversitesi- KOSOVA)
Yrd. Doç. Dr. Osman NACAK (Adnan Menderes Üniversitesi-TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Sefa USTA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kürsad KOCA (Tetova Devlet Üniversitesi-MAKEDONYA)
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KORKMAZ (Aksaray Üniversitesi- TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Yavuz KÖKTAN (Yunus Emre Enstitüsü - KOSOVA)
Öğr. Gör. Dr. Elsev BRİNA (Prizren Üniversitesi-KOSOVA)
Öğr. Gör. Dr. Tahsin ÇETİNYOKUŞ (Gazi Üniversitesi-TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Dr. Ziyadhan HASANOV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-AZERBAYCAN)
Öğr. Gör. Fatma NALBANT (Artvin Çoruh Üniversitesi- TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Hilal TURAN (Bülent Ecevit Üniversitesi- TÜRKİYE)
Öğr. Gör. Metehan KÜÇÜKER (Bülent Ecevit Üniversitesi- TÜRKİYE)
Dr. Fitim ZEQİRİ (Mitrovice Üniversitesi - KOSOVA)
Dr. Mehmet ÜLKER (Yunus Emre Enstitüsü - KOSOVA)

Kongre Sekretryası
Huzeyfe Süleyman ARSLAN
Ömer BAYKAL

İÇİNDEKİLER

20. YÜZYILDA GÖÇ TEORİLERİ VE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI
Nurbanu Bulgur **1**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KOSOVA TÜRKLERİNE YÖNELİK POLİTİKALARI
Meşkure Yılmaz **12**

MIDDLE POWER THEORY LITERATURE: THE CASE OF SOUTH KOREA
Hatice Çelik **19**

AMERİKAN BARIŞ KITALARININ TÜRKİYE'YE KABUL EDİLMESİ VE MECLİSTEKİ YANKILARI
Saime Yüceer **25**

ÖRGÜTLERDE AYRIMCILIĞA DAYALI ANLAYIŞTAN FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ ANLAYIŞINA GEÇİŞ
Zeliha Seçkin - Nureddin Özdener - Olga Eker Özdener **40**

KURUMSAL YÖNETİŞİM VE BİR UYGULAMA
Murat Bay **49**

HAVAYOLU YOLCU PAZARININ FİYAT VE ZAMAN DUYARLILIĞI TEMELİNDE BÖLÜMLENDİRİLMESİ
Ali Yıldız - Aytekin Fırat **56**

"AZERBAYCAN`DA FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI: SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ" (BANKALAR ÖRNEĞİNDE)
Fariz Ahmadov - Benövşe Aslanova **69**

AN ASSESSMENT OF THE IMPACT OF YLSY NATIONAL SCHOLARSHIP PROGRAM ON TRAINING HIGHLY QUALIFED ACADEMIC STAFF
Hande Sunguroğlu **77**

MAKEDONYA ÇALIKLI KÖYÜNDE DOĞUM GEÇİŞ DÖNEMİNDE YAPILAN UYGULAMALAR
Selçuk Kürşad Koca **87**

AZADE SEYHAN'IN ULUSUN DIŞINDAN YAZMAK KİTABININ TEORİLERİNE GÖRE ERVEHE ROMANININ İNCELENMESİ
Seyhan Murtezan İbrahimi **92**

ÇÖPÜR SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE
Ebru Güvenen **97**

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT BİR LETÂİFNAME ÖRNEĞİ: MECMA'ÜL-LETÂİF
Gülşah Gödek **103**

VEYSİ ÜSKÜBİ'NİN DİVAN ŞİİRİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ
Burcu Ali **111**

LİSELERDE TÜRK EDEBİYATI ÖĞRETİMİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR
Cihan Özdemir **118**

SOSYAL BİLİMLERDE ELEŞTİREL DÜŞÜNCE ÜZERİNE KRİTİK BİR ÖRNEK; ŞERİF MARDİN'İN NAKŞİBENDİLİK TASAVVURU
Alper Mumyakmaz **125**

HARTSHORNE, DOĞAL EGOİZM VE KİŞİSEL ÖZDEŞLİK
Hakan Gündoğdu **133**

YUSUF HAS HACİP'E GÖRE İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ
Vâris Çakan **139**

SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA İKTİDAR VE MEŞRUİYET
Veli Urhan **142**

MUHALEFET KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ İLE TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Halime S. Atalay **146**

MARKSİST DEVLET KURAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Sinan Avan **151**

SİYASET BİLİMİNİN BAĞIMSIZ KIRGIZİSTAN'DA OLUŞUMU (GELİŞMESİ)
Aalybek Akunov **159**

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ EKSENİNDE KİMYASALLAR VE ATIK YÖNETİMİ
Mahmut Osmanbaşoğlu **171**

ORTA İLÇESİNDE TARIMSAL ARAZİ KULLANIMI
Arslan Uluç **177**

ORTAÇAĞ'DA AVRUPA KENTLERİ VE KOMÜNLERİN ORTAYA ÇIKIŞI
Fatma Nalbant **185**

TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİNDE YENİDEN YAPILANMA ÇALIŞMALARI: 1923-1990
Sefa Usta **192**

DEFINING THE OCCIDENTALISM
Abdullah Metin **204**

ZENOFOBİ VE ÖTEKİ'NİN DİKENİ
Feyza Şule Güngör **209**

ETNO SEMBOLCÜ YAKLAŞIMLA EUROVİSİON ŞARKI YARIŞMASINA BİR BAKIŞ
Tuğrul Korkmaz **215**

İMPARATORLUK GEÇMİŞİ OLAN AVUSTURYA VE MACARİSTAN'DA SAĞ SİYASİ PARTİLERİN İNCELENMESİ VE ÖTEKİLEŞTİRİLEN MÜSLÜMANLAR
Merve Suna Özel Özcan **224**

ÖĞRENCİLERİN KAMU TAŞIMA HİZMETİNİN KALİTESİNE İLİŞKİN ALGILARININ DEĞERLENDİRMESİ
Nuray Girginer - Aisha Bashir - Hazal Duman **231**

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER DEĞERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Nuray Girginer - Hülya Saotay **239**

ÜRÜN ALGILANAN DEĞERİ AÇISINDAN OPTİSYENLİK MÜESSESELERİNDEKİ MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Fatih Mehmet Demir - Aytekin Fırat **247**

PAZARLAMADA KARŞILAŞILAN ETİK SORUNLAR: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ
Davran Yuldaşev **261**

ÖĞRENCİLERİN KARİYER ALTERNATİFLERİNDE GİRİŞİMCİLİĞİN YERİ NEDİR? İİBF ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
Hatice Hicret Özkoç - Mehmet Marangoz - Ali Emre Aydın **268**

RİCARDİAN KLASİK DIŞ TİCARET TEORİSİNİN ALTERNATİFİ YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET
Fetullah Akın **279**

MENA ÜLKELERİNİN PETROL VE PETROL ÜRÜNLERİ AÇISINDAN PERFORMANSLARININ ENTROPİ VE MAUT YÖNTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Şenol Altan - Ayşe Ediz **292**

ÇİN'İN YENİ İPEK YOLU PROJESİ VE YUMUŞAK GÜCÜ
Abdürreşit Celil Karluk **302**

MANASTIRLI BİR KOMİTACI: RECEP ZÜHTÜ SOYAK VE FAALİYETLERİ
İsmail Akbal - Yusuf E. Koç **312**

KOMİTACILIK, BALKAN KOMİTACILIĞI VE TÜRK DEVLET GELENEĞİNE SİRAYETİ
Nagihan Yamaner - İsmail Akbal **322**

ERMENİ İDDİALARINA DESTEK İÇİN KULLANILAN BİR KAYNAK: NEW YORK HERALD GAZETESİ MUHABİRİ RAHİP GEORGE H. HEPWORTH VE ERMENİ OLAYLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ
Taha Niyazi Karaca **333**

İTTİHAD-I ANASIR DÜŞÜNCESİNİN 1908 MECLİS-İ MEBUSAN YÖNETİMİNE YANSIMASI
Kenan Olgun **342**

BÜKREŞ SEFİRİ HAMDULLAH SUBHİ BEY'İN ROMANYA'DAKİ TÜRK AZINLIĞIN SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÇALIŞMALARI
Şaban Ortak **351**

THE EUROPEAN UNION AND TURKEY IN THE GLOBALIZING NEW WORLD ORDER
Konur Alp Demir **365**

AK PARTİ-MHP BİRLİKTELİĞİNİ
MERKEZ-SAĞIN TARİHİ ÜZERİNDEN OKUMAK
Gülsen Kaya Osmanbaşoğlu **372**

İSLAMCI HAREKETTEKİ SİYASAL SÖYLEMİN DEĞİŞİMİ
Şenol Durgun **376**

EKONOMİK, SOSYAL VE POLİTİK KÜRESELLEŞMENİN KÜRESEL GÜÇ OLMADA ETKİLERİ
Harun Yakışık - Ahmet Kibar Çetin **388**

ORTA ASYA DEVLETLERİNİN FERGANA VADİSİ TEMELİNDEKİ SINIR SORUNLARI VE SORUN TEŞKİL EDEN UNSURLAR: KIRGIZİSTAN, ÖZBEKİSTAN VE TACİKİSTAN
Samagan Myrzaibraimov **400**

COĞRAFYA 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN "KURAKLIK" KAVRAMIYLA İLGİLİ BİLİŞSEL YAPILARININ BELİRLENMESİ
Ayhan Akış - Baştürk Kaya **405**

ATTITUDES OF PROSPECTIVE TEACHERS TOWARDS TEACHING PROFESSION IN A TEACHING FORMATION CERTIFICATION PROGRAM
Şafak Öztürk Aynal - Rukiye Şahin **413**

İNGİLİZCE DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL KURUM OLARAK EĞİTİM: SOSYAL VE PSİKOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME
Batuhan Selvi - Ömer Faruk Cantekin **423**

TRT YERLİ ÇOCUK PROGRAMLARINDA ÇOCUKLUĞUN İNŞASI:
KORKU VE ŞİDDET, HAKLAR VE ÖTEKİLEŞTİRME, TÜKETİM KÜLTÜRÜ,
DİĞER CANLILAR İLE İLİŞKİ BİÇİMLERİ
Esra Karaduman - Gökhan Gökgöz 433

ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİNİN YAKIN İLİŞKİLERİNDE AKILCI OLMAYAN
DÜŞÜNCELERİ İLE BAŞA ÇIKMA MEKANİZMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ
Songül Yasemin Özgün 443

ORTAÖĞRETİMDE PSİKOLOJİ:
KİTAP İÇERİK ÇÖZÜMLEMESİ
Ömer Faruk Cantekin 453

DÖNÜŞÜMSEL LİDERLİK, YÖNETİM YENİLİĞİ VE
ÖRGÜTSEL PERFORMANS İLİŞKİSİ: ANTALYA İLİ 4 VE 5 YILDIZLI OTEL
İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA
Gürcan Papatya - Nurhan Papatya - Ahmet Buğra Hamşıoğlu 461

TÜKETİCİLERİN YAŞAM TARZLARI VE ÇEVRİM İÇİ ORTAMA YANSIMALARI
Meftune Özbakır Umut - Şükran Karaca 469

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE İŞTEN AYRILMA: TÜRKİYE'DE SON ON
YILDA YAPILAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Mustafa Aksoy - Esra Zıvalı 478

İHTİYAÇLARIN KARŞILANMASINDA ÖZÜRLÜ TÜKETİCİ OLMAK:
PERAKENDE SEKTÖRÜNDE UYGULAMA
Meftune Özbakır Umut - Oya Eru - Meltem Nurtanış Velioğlu 489

ALGILANAN YÖNETİCİ DESTEĞİ ÇALIŞANLARI ÖRGÜTE BAĞLAR MI?:
KAMU SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA
Süreyya Ece - Selma Gültekin 501

SOSYAL GERÇEKLİĞİN FARKLILIĞI VE MİLLET OLGUSUNU
TEMELLENDİRME PROBLEMİ
Fahri Atasoy 510

TÜRKİYE'DE 2000 YILINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN NÜFUS TAHMİN
ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE
Serdar Sağlam 521

INTRODUCTION TO THE CULTURAL HEGEMONY IN TURKEY
Oğuzhan Bilgin 529

ALMANYA'DAKİ ÜÇÜNCÜ KUŞAK TÜRK ÖĞRENCİLERİNİN DİL VE KÜLTÜR SORUNLARI
Erdal Aksoy 535

KRİTİK ALTYAPILARIN SİBER GÜVENLİĞİNİN ÇEVRE AÇISINDAN ÖNEMİ
Sema Altınsoy - Nesrin Çobanoğlu 541

SOCIAL HABITS AND PATRIARCHY IN PALACE OF DESIRE BY NAGUIB MAHFOUZ
Bülent Cercis Tanrıtanır..... 549

THERÉSÉ RAQUİN VE AŞK-I MEMNU ROMANLARINA KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM
Aybige Başeğmez Çetin 555

AVUSTURYA'DAKİ İSLAMİ OLUŞUMLAR VE AKTİVİTELERİ
Fatih Gencan 561

İŞ VE AİLE YAŞAMININ UYUMLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA, REFAH REJİMLERİ VE İSTİHDAM POLİTİKALARI
Nuran H.Belet 575

İSLAM ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE ve KUTADGU BİLİG'DE KADIN ALGISININ KARŞILAŞTIRILMASI
M. Fatih Bilal Alodalı 587

GENÇ YETİŞKİNLERİN EVLİLİĞE İLİŞKİN TUTUMLARI İLE YAŞAM DOYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Ayşegül Altun - Büşra Kara 592

OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLARDA UYGULADIĞI HUKUK SİSTEMİ
Sibel Dinç - Fatma Nalbant 602

BİYOKAÇAKÇILIK VE BİYOÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASI
Süheyla Suzan Gökalp Alıca 614

KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINA İLİŞKİN İDARİ UYUŞMAZLIKLARDA İDARİ İŞLEMİN SEBEP VE MAKSAT UNSURLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Cihan Yaylak **627**

TÜRK HUKUKUNDA KADININ MAĞDURU OLDUĞU BİR SUÇ SONUCU GEBE KALMASI
Hüseyin Ertuğrul **632**

KIRGIZ TOPLUMUNDA DİNÎ CEMAATLER SORUNU -TEBLİĞ (DAVET) CEMAÂTİ ÖZELİNDE-
Timur Kozukulov **637**

TÜRKÇE EZAN VE TÜRKÇE İBADET ÜZERİNE ÇALIŞMALARA METODOLOJİK BİR ELEŞTİRİ DENEMESİ
Hatice Mumyakmaz **644**

ŞÜKREDEN DÜŞÜNME VE FELSEFE
İlhami GÜLER **654**

TÜRKÇE EZAN VE TÜRKÇE İBADET ÜZERİNE ÇALIŞMALARA METODOLOJİK BİR ELEŞTİRİ DENEMESİ

Hatice Mumyakmaz[*]

Özet

Cumhuriyet döneminde 1932'den itibaren Atatürk'ün isteği üzerine, ezanın ve ibadetlerin Türkçeleştirilmesine dönük bir çaba içine girilmişti. Bu çabanın içinde dönemin ünlü hafızlarının yanı sıra önemli simaları da yer almış, halk bu çabanın doğrudan muhatabı olmuştu. 1941 yılından itibaren uygulamanın ihlali halinde verilecek cezanın belirgin hale getirilmesi için bir yasa çıkarılmıştı. Uygulama, 16 Mayıs 1950'ye kadar devam etmişti. Çalışma, yeni Türkiye Cumhuriyetinin millileşme ve çağdaşlaşma serüveninin bir parçası olarak Türkçe ezan ve Türkçe ibadet konusunun kısa bir özetini içermekle birlikte, esas olarak konuyla ilgili eserlerin bir değerlendirmesini amaçlamaktadır. Konuyla ilgili ilahiyatçı ve tarihçilere ait az sayıda akademik çalışma var olmakla birlikte, gerek akademik gerek popüler çalışmalarda, tarafsızlık ilkesinin bilinçli ya da bilinç dışı çiğnendiği ve konunun kaynakların tamamının görülmediği tespit edilmiştir. Konu, Cumhuriyet Tarihi yazımının metodolojik problemlerinin rahatlıkça takip edilebileceği bir başlıktır. Konuyla ilgili dönemin bütün gazeteleri, hatıratlar, zabıt cerideleri, arşiv belgeleri ve şahitlikler üzerinden daha hacimli ve nitelikli çalışmaların yapılması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ezan, Türkçe ibadet, millileşme, dinde çağdaşlaşma, tarafsızlık, tarih yazımı.

A METHODOLOGICAL CRITICISM EXPERIMENT ON TURKISH ADHAN AND TURKISH WORSHIP

Abstract

Since 1932, at the request of Atatürk in the Republican era, an effort was made towards the Turkishization of the adhan and worship. In this effort not only the famous hafiz of the time but also important figures were included and the people were directly involved. Since 1941, a law has been enacted in order to make the sentence more prominent in case of violation of the practice. The practice continued until May 16, 1950. The study aims at evaluating the works related to the subject mainly with a short summary of Turkish adhan and Turkish worship as a part of the new Turkish Republic's nationalization and modernization adventure. It has been determined that there are few academic studies on theologians and historians related to the subject, both academic and popular studies, that the principle of neutrality is consciously or unconsciously violated and that all of the resources of the subject are not seen. The subject is a title in which the methodological problems of Republican History writing can be followed easily. It is possible to carry out more voluminous and qualified studies on all the newspapers, memorabilia, oral histories, archival documents and witnesses of the period concerned.

Key Words: Turkish adhan, Turkish worship, nationalization, religious modernization, neutrality, writing history.

1.Giriş

Tarihi hakikat, müşahhas hususiliği içinde geçmişin tasavvurudur. Bu hüküm, tarihçinin hem tarafsızlığını hem de objektifliğini gerektirir fakat tarihçi insan olmanın ve olgu izafiliğinin baskısına maruzdur. Tarihi olgu, ancak tarihçinin tasavvuru çerçevesinde algılanabilir. Dün olduğu üzere bugünde sosyal bilimlerin pek çok disiplininde olabileceği gibi tarih yazımı bir ideolojiyi, bir inanç sistemini desteklemek görevini yerine getirebilir ya da kendisi tarafsızlık yerine taraflı bir tarih yazım biçimi tercih edebilir(Halkın,1989:11).

Tarihçi, içinde bulunulan zamandan hareketle, geçmişi kurmaktadır. Objektiflik, hakikatin peşinde olan tarihçinin gayretlerinin hedefidir. Tarihçi, olanı olduğu gibi göstermeye, yorumlarına sübjektivite katmamaya, şahitlikler arasından bizzat kendisinin şahidi olmadığı bir olguya yaklaşmaya çalışmaktadır. Şimdiki zaman tarihe kendi çözümlemesini dayattığı takdirde onu bozar(Halkın,1989:12-14).

Tarih, belge ve şahitlikler üzerine kurulu olduğu için tarihçinin vazifesi bunları toplamak, kontrol etmek ve anlamaktır. Vesikaların gerçeklikleri, inandırıcılıkları, değerleri kısacası iç ve dış

[*] Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com; h.mumyakmaz@bozok.edu.tr

tenkidi ile şahitliklerin mukayesesi bilimsel çalışmanın gereğidir. Tarihçi, tenkidi layıkıyla gerçekleştirdiğinde hakikatin ortaya çıkmasına yardım eder(Halkın, 1989: 23-24).

Türk Tarih yazımı, Osmanlı Devleti'nde İslam tarih yazımı geleneğini devam ettirmek, devlet tarihçiliği; Cumhuriyet döneminde ise, devlet eliyle tarih ve millet inşası gibi görevler üstlenmiştir(Ersanlı Behar, 2003). İnkılâp Tarihi dersleri 1930'lu yıllarda İnkılâpların halka anlatılması ve Cumhuriyet ideolojisinin kazandırılması amacıyla Üniversitelerde, radyoda, halkevlerinde anlatılmaya başlanmış, darbelerden sonra askeri idare kurucu ideolojiyi canlandırmak amacıyla dersin verilişine daha özen göstermiş, zorunlu ders olmuştur.

Devleti koruma refleksi bir yana, Tarih Bilim Dalının bir Anabilim Dalı alanı olarak Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi yazımı Cumhuriyetin ilk yıllarındaki dönemin dil ve üslubundan bilinçli ya da bilinç dışı bir biçimde vazgeç(e)memektedir. Çalışmalar kimi zaman inkılâbın ideolojik savunusu ve Cumhuriyet değerlerinin tartışılarak zarar görmesinden "ürken" bir üsluba sahiptir. Diğer yandan Cumhuriyet ideolojisi ve İnkılâplara "muhalif" bir bakış açısına sahip olanlar ise özellikle popüler tarih yazımı alanında dergi ve kitap yayıncılığı yapanlar, kasıtlı olarak belgelerin ideolojik yorumlarını içeren alternatif bir tarih yazımı oluşturma çabasındadırlar.

Metin, esasen bu iki türlü tarih yazımının, çatışmanın ve/veya farklılaşmanın, yazarken tarih metodolojisi ilkelerinin çoğu zaman «bilerek» çiğnendiği bir başlığı inceleyecektir.

2.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kuran, Hutbe, Dua ve Hadislerin Türkçeye Tercümesi

Yakın dönem Türkiye Tarihinde ilk tercüme, Terceme-i Tefsir-i Tıbyan (1841) matbu Kur'an tercümesi ya da çevirisi ile başlamış, müteakip tercümeler II. Meşrutiyet'e kadar ve hatta sonrasında Tafsil'ül- Beyan(1908) gibi devam etmiştir. II. Meşrutiyetle birlikte basında tercüme ve tefsir faaliyetlerinin lüzumuna dair tartışmalar yürütülmüştür. 1. Dünya Savaşı'ndan (1914) itibaren matbuatta müstakil tercüme teşebbüsleri ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrasında da Nur'ül Beyan ve Kur'an-ı Kerim Tercümesi(Nisan 1924), Türkçe Kur'an-ı Kerim(Eylül 1924) olmak üzere iki Kur'an tercümesi yapılmıştır(Cündioğlu, 1998:19-20).

21 Şubat 1925'te Meclis'e verilen önerge ve Meclisin aldığı karar ile Mehmet Akif Beye Kuran'ın Türkçeye tercümesi Elmalılı Hamdi Yazır'a tefsir vazifesi verilmiştir. Mehmet Akif Beyin, daha sonra bu kararından vaz geçmesi ile tercüme ve tefsir işi Elmalılı Hamdi Yazır'a(Hak Dini Kur'an Dili 1935-1938)verilmiştir(Aydar, 2002:407)[1]. 22 Ocak 1932'de Ramazan ayında, camilerde Kur'an'ın Türkçe tercümeleri okunmaya başlanmış, tekbir, ezan, kamet, sala ve hutbelerin Türkçeleştirilmesiyle birlikte Latin harfleriyle basılmış Türkçe Kur'an tercümeleri ve namaz surelerini içeren risalelerin sayısı artmıştır. Aynı teşebbüsler, 1946'dan bilhassa 1950'den sonra, 1960 ve 1980 darbelerinden sonra da devam etmiştir. 1980 sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığına ait tercümenin baskısı artmıştır(Cündoğlu,1998:19-21).

II. Meşrutiyet sonrası tartışmalarında, Kuran'ın tercümesi ve tefsiri işinin Meşrutiyet inkılâbının bir gereği olduğu ifade edilmişti. Türkçülük akımının hâkimiyeti ile tercümelerin seslendirilmeye başlanması eş zamanlıydı(Aydar, 2002:406; Dinç,2012:277). Bu çalışmalar yapılırken, dinin Arapça bilmeyenlerin meçhulü kaldığı, dini öğrenmek için Kuran ve hadislerin Türkçeye tercümesinin gerekliliği, dinin Arapçaya münhasır kalmasının yanlışlığı üzerinde durulmuştu. Cuma günleri okunan hutbenin Türkçe olmasının, milletin hutbeyi anlayabilmesi için şart olduğu, İmam-ı Azama göre bunun caiz olduğu, Peygamberin yalnız Araplara gelmediği, her milletin kendi dilinde yapacağı ibadetin milletin imanını yükselteceği ifade ediliyordu. Türkçe tercümeyi okumak, müfessirlerin ciltlerce yazdıklarını okumaktan çok daha kolaydı (Cündioğlu, 1998:39-45).

Aynı söylem, Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki Kuran tercümelerinin girişinde de yer almıştı. Cumhuriyet idaresi sayesinde, "din-i mübin kendi dil ve idrakiyle" icra edilmeye başlanacaktı. Esasen İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde de tercümeler uluslaşmaya hizmet etmeye başlayacak, ibadetlerin Türk'e has bir formu oluşturulmaya çalışılacak bir başka ifadeyle "Türk'ün milli dini" tezi devlet eliyle hayata geçirilmek istenecekti (Cündioğlu, 1998**:**43-45.; Ocak Gez,2017:157, Atik, 2016:7-8)[2].

---

[1] Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ile Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi ve Şair Mehmet Akif Bey arasında münakid mukavelename için bkz. **BCA.30.10.0.0.26.149.18. 26.10.1341**

[2]Bu tez icra edilirken sık sık, Ziya Gökalp'in Vatan Şiiri (1918) hatırlanıyordu:
"Bir ülke ki camiinde Türkçe Kur'an okunur.
Köylü anlar manasını namazdaki duanın…
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur.

Ayrıca bu çalışmalar, bilhassa hanefi fıkıh kitapları, ayet, hadis ve fakihlerin içtihatları referans gösterilerek kuvvetlendirilmişti. Tercüme faaliyetleri Türk modernleşmesinin genel karakteristiği üzere yukarıdan aşağıya gerçekleşmekteydi, halkın iradesi ve bilinç düzeyi dışındaydı.

Almanların uluslaşması, milli dil ve edebiyatın ortaya çıkması ile ulus bilincinin kuvvetlenmesi İncilin Almancaya tercümesi ile olmuştu. Türkçe tercümeler ile Türkçe Arapçanın, din ise ulemanın boyunduruğundan kurtulacaktı. Bu tabloda yeniliklere direnen İslam uleması Katoliklere benzetilirken, yeniliklere ayak uyduran ve destekleyenler Protestanlara benzetilmişti(Cündioğlu, 1998:40).

Meşrutiyet aydının zihnindeki bu düşünceler, Cumhuriyet döneminde hem teorik olarak konuşulmuş hem pratik hale gelmişti. Gökalp, Türkçülüğün Esaslarında, dini Türkçülüğü, din kitaplarının, hutbelerin ve vaazların Türkçe olması diye anlamıştı. O'na göre, ibadetten vecd almanın yolu, okunacak duaların anlaşılmasından geçmekteydi. İmam-ı Azam, namazdaki surelerin milli lisanda okunmasını caiz görmüştü. Dini hayata vecd ve inşirah verebilmek için tilavetler müstesna olmak üzere-Kur'an ve ibadetlerden sonra okunan duaların, hutbe ve münacaatların Türkçe olması gerekirdi(Gökalp, 1968:158-159).

Gökalp'in dini Türkçülüğe ait fikirlerinin benzerleri 1928'de Baltacıoğlu, 1932'de Dr. Reşit Galip tarafından dillendirilmişti. 7 Şubat 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir'deki Paşa Camiinde minberlerin halkın dimağları, feyz membaları olduğunu halka yanlış telkinler verilmemesi için hutbelerin Türkçe ve zamana uygun olması gerektiğini ve olacağını savunmuştu.

Türkçe hutbe okunmasına yönelik ilk Meclis önergesi, 21 Şubat 1925'te Kangırı Mebusu Talat ve Ziya Beylerce verilmişti. Konun Başvekâlete havale edilmesi uygun bulunmuştu(Cündioğlu, 1998:54)[3]. 27 Şubat 1926'ta da Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi, konuyu tekrar gündeme getirdiğinde kendisine hutbelerin hazırlandığı söylenmiş, 10 Nisan 1927, 19 Nisan 1928, 18 Mayıs 1929 ve 17 Mayıs 1930 tarihli müzakerelerde Türkçe hutbe hazırlıkları için peyderpey tahsisat verilmeye devam edilmişti(Cündioğlu, 1998:56-63).

17 Şubat 1927'de Diyanet İşleri Reisliğinin hazırladığı 51 hutbeyi ihtiva eden kitapta Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi, eserin mukaddime kısmında her hatibin Türkçe hutbe hazırlamasının zorluğundan dolayı rehber olmak üzere hazırlandığı belirtilmişti(BCA.51.0.0.0.13.110.12.04.06.1925)[4].

1925'de Diyanet İşlerinin tahsisatına dair önergede Kur'an tercümesi ve tefsiri için tahsisatta konuşulmuştu. Bu tahsisatta, Kur'an tercümesi için Mehmet Akif bey, görevlendirilmiş, fakat tercümenin maksadının dışında kullanılacağını düşünerek ücreti iade etmiş tercüme işinden vaz geçmişti. Elmalılı Hamdi Yazır ise, hem tercüme hem tefsir işini gerçekleştirmiş, eser 1935-1938 arasında basılmıştı[5]. Babanzade Ahmet Naim ise hadis çevirileri yapmıştı(Cündioğlu, 1998:63)[6].

Bu arada Cumhuriyetin ilanı öncesinde devletin dini ve resmi dili ile ilgili ibare 1921 Anayasasında olduğu üzere 20 Nisan 1924'te kabul edilen 1924 Anayasasında yer almıştı. 3 Mart

---

Küçük, büyük herkes bilir buyruğunu hüdanın…
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!" Gökalp hakkında bkz. M.Orhan Okay, "Ziya Gökalp 1876-1924", **İslam Ansiklopedisi**,C14, TDV Yay., 1996, ss.124-126.; Süleyman Hayri Bolay, "Gökalp'in Din Anlayışı",C14, **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.128-131.; Suat Anar, "Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı", **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.131-133.; Suat Anar, "Ziya Gökalp'in Sosyolojisi", **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.134-137.

[3]**(https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa= Hafi Celse Kararı, Karar münderic değildir. Karar No:112)**; Diyanet İşleri Başkanlığınca Bir Türkçe hutbe mecmuası hazırlatılması ve bu Türkçe hutbelerin okutulmasının mecburi tutulmasına dair Çankırı mebusları Talat ve Ziya'nın önergeleri için bkz. **BCA.30.10.0.0.7.41.31. 22.02.1925**.

[4]Hutbede yapılan değişiklik ile yeni esaslara göre hutbe mecmuası hazırlanacağı ve tercih edilen hutbelere de mükafat verileceği, **BCA.51.0.0.0.13.114.35.04.06.1925;** Türkçe hutbe kitabından 80 adet gönderildiği, **BCA.51.0.0.0.3.7.13.16.12.1928**; Türkçe hutbe kitabından 100 adet gönderilmesinin levazım memurluğuna yazıldığı, **B.C.A.,51.0.0.0.3.7.16.30.12.1928.**

[5]**BCA.30.18.1.2.26.149.18.26.10.1925** Diyanet İşleri Başkanlığı ile Elmalılı Ahmet Hamdi Efendi ve Şair Mehmet Akif arasında yapılan Kur'an-ı Kerim tercümesi ve tefsirine dair anlaşma

[6] Vazilerin dini, milli, içtimai, ahlaki, sınai, ticari ve zırai konularda hadis ve ayetlere dayanılarak halkı aydınlatmaları, **BCA. 30.18.1.2. 3.15.9.18.01.1925**.

1924 tarih ve 431 sayılı Türkiye'yi Laikleştiren Yasaların kabulünün ardında[7], 9 Nisan 1928 tarihinde Devletin dini ibaresi Anayasadan çıkarılmıştı. 5 Şubat 1937 tarih ve 3115 numaralı kanunla "Türk Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir" denilmişti. Böylece laiklik Anayasaya girmişti. Bu hüküm sonraki bütün Anayasalarda da yer almıştı(Gözübüyük, 2013: 131-133; Özbudun, 2014:33).

Bu süreç içerisinde Türkiye'de iki defa çok partili hayata geçiş denemesi yaşanmış (1924) ve (1930), Şeyh Sait İsyanı, Takriri Sükûn Kanunu gibi hadiseler muhalefetin susmasına ve basında her şeyin yer alamamasına sebep olmuştu. Devlet "irticaya yönelik" söylem ve fiilleri takibe almıştı.

3.Ezanın Türkçeleştirilmesi Faaliyeti (1932 Ramazanı)

Atatürk, Dolmabahçe Sarayında Dr. Reşit Galip ile birlikte dört maddelik bir plan hazırlamıştı: Müslümanlığın Türk dini olduğu, ibadetin Allah'la kul arasında bir kalp bağlılığı olduğu, kalbin dilinin anadil olduğu, duaların Türkçe yapılması gerektiği, Türkçe dua konusunda fikir birliği olduktan sonra, duaların Türkçeleştirilmesi ile ilgili iş bölümü yapılmasıydı.

Dr. Reşit Galip'ten belli başlı duaları Türkçeye tercümesi, daha sonra da metni tartışmayı istemişti. Bu arada tekbir ve ezanın Türkçeleştirilmesini de emretmiş, Itrinin bestesi olan tekbirin Türkçeleştirilmesinde hece, vezin, kelime ve manaya dikkat edilmesi hususunda uyarıda bulunmuştu. Fakat Atatürk, çalışarak gelen Reşit Galip'in tercümesini beğenmemiş, kendisi yeniden çalışmıştı.

20 Ocak 1932 günü Hafız Yaşar Okur, Yerebatan Camii'nde Türkçe Kur'an okumakla görevlendirilmişti. Bu görevlendirme gazetelere Dr. Reşit Galip ve Kılıç Ali Beyler tarafından bildirilecekti. Hafız Yaşar, bu arada Yasin Suresini önce Arapça ve rast makamında ardından da Türkçe ve rast makamında okumuş ve Türkçe dua ile bitirmişti. Hafız, akşamında Mustafa Kemal'e Yerebatan'ın küçük olması münasebetiyle pek çok kişinin dışarıda kaldığını söylemiş, 29 Ocak 1932'de Sultan Ahmet Camii'nde görevlendirilmişti. Aynı zamanda Atatürk'e İstanbul'un musikiye aşina meşhur hafızlarının bir listesini sunmuştu. 23 Ocak 1932'de hafızlar, Dolmabahçe Sarayında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin odasında Dr. Reşit Galip ile toplanmışlardı. Cemil Said'in Türkçe Kur'an çevirisi hafızlara dağıtılmıştı. Bu tercüme Kasimiriski'nin Le Koran adlı Fransızca tercümesinden hazırlanmıştı(Okur, 1962:13-15).

24 Ocak 1932'de İstanbul Camilerinde, Türkçe Kuran okuma denemelerine başlanmıştı. Hafız Burhan Saat 12:00'de, Beyoğlu Aynalı Çeşme'de Kamer Hatun Camii'nde, Hafız Kemal, saat 14.00'te Süleymaniye Camii'nde, Hafız Yaşar saat 15:00'te Aksaray Taşkasap'ta Selçuk Sultan Camii'nde, Türkçe Kuran okumuşlardı. Dolmabahçe Vişnezade Camii'nde görevli Hafız Zeki ise, rahatsızlığı sebebiyle görevini bir gün sonra saat 14:00'te aynı yerde icra etmişti.

Gazeteler, bir gün öncesinde programı yazmakta ertesi gün hafızların resmi manşetten baş sayfadan verilmekteydi. 29 Ocak 1932'de Sultan Ahmet Camii'nde önce Hafız Yaşar sonra da diğer hafızlar toplu olarak Türkçe Kuran okumuşlardı. Bu sırada hafızlar farklı camilerde farklı makamlarda Türkçe Kuran okumaya devam etmişlerdi. Hafız Sadık İzmir Kuşadası'nda hüzzam makamında Türkçe ezanı okumuştu. 29 Ocak günü icra edilen Kuran tilavetinin aynı Kadir gecesinde Ayasofya'da icra edilecekti. Reşit Galip'in Ankara'ya gidişi sebebiyle Hasan Cemil Çambel'in riyasetinde hafızlar Tekbirin lafızlarını Türkçeleştirmek için çalışmışlardı.

30 Ocak 1932'de İstanbul'da Fatih Camii'nde ilk Türkçe ezan okunmuştu. 31 Ocak 1932'de Vakit gazetesinde ilk Türkçe Ezanın okunması haber yapılmıştı. 31 Ocak 1932 Pazar günü Anadolu Ajansı gazetelere Kadir gecesinde topluca okunacak Türkçe Kuranı ve Türkçe tekbirleri haber vermişti. 1 Şubat 1932'de Başvekil İsmet Bey ve Dâhiliye Vekili Şükrü Bey(Kaya) İstanbul'a gelmişler, Camiye radyo vericileri yerleştirilmiş, gerekli hazırlıklara başlanmıştı. Anadolu'da da Türkçe Kuran okunmaya başlanmış, herhangi bir sıkıntı karşısında gerekli önlemler alınmıştı. Bu sebeple İsmet Bey ve Şükrü Bey 4 Şubat'ta Ankara'ya dönmüşlerdi. 5 Şubat 1932'de Hafız Saadettin Kaynak, Süleymaniye Camii'nde Türkçe hutbe okudu ve diğer hafızlar Türkçe tekbirler getirdiler. Hafızlar 6 Şubat 1932'de İstanbul Müftülüğünde bayramda okunacak Türkçe tekbir için çalışmışlardı.

30 Ocak 1932'de İstanbul'da Fatih Camiinde Türkçe ezan okunmuştu. 31 Ocak 1932'de Vakit gazetesinde ilk Türkçe Ezanın okunması haber yapılmıştı. 31 Ocak 1932 Pazar günü

[7]Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair kanun Metni için bkz.https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.12.11.2017.Ayrıca bkz. Reşat Genç(Haz.), Türkiye'yi **Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 1998.

Anadolu Ajansı gazetelere Kadir gecesinde topluca okunacak Türkçe Kuranı ve Türkçe tekbirleri haber vermişti. 1 Şubat 1932'de Başvekil ismet Bey ve Dâhiliye Vekili Şükrü Bey(Kaya) İstanbul'a gelmişler, Camiye radyo vericileri yerleştirilmiş, gerekli hazırlıklara başlanmıştı. Anadolu'da da Türkçe Kuran okunmaya başlanmış, herhangi bir sıkıntı karşısında gerekli önlemler alınmıştı. Bu sebeple İsmet Bey ve Şükrü Bey 4 Şubat'ta Ankara'ya dönmüşlerdi. 5 Şubat 1932'de Hafız Saadettin Kaynak, Süleymaniye Camii'nde Türkçe hutbe okudu ve diğer hafızlar Türkçe tekbirler getirdiler. Hafızlar 6 Şubat 1932'de İstanbul Müftülüğünde bayramda okunacak Türkçe tekbir için çalışmışlardı(Cündioğlu, 1998: 84-85; Dikici,2017:81-82)[8].

Hasan Cemil Çambel'e göre, ezanı ve tekbiri Türkçeleştiren Atatürk'tü. O, bunu, Türk Tarih ve dil inkılâplarıyla giriştiği derin emelli ve yüksek hedefli Türkçeleştirme ve kültürleşme hareketinin milli bir zarureti saydığı için Hafız Sadettin, Hafız Kemal, Hafız Yaşar, Hafız Burhanettin ve arkadaşları gibi İstanbul'un en güzide yedi sanatkârından faydalanmayı düşünmüş ve Dr. Reşit Galip'i bu işe memur etmişti. Reşit Galip İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, aynı vazifeyi kendisine vermişti.

Haftanın belirli bir gününde bu sanatkârlar, Dolmabahçe sarayında Türk Tarih Kurumu'nun küçük odasında toplanarak, burada tekbiri koro halinde okuduktan sonra Atatürk'ün önünde okumalarını sağlamıştı. Büyük salonun ihtişamı içinde, Atatürk'ün emriyle, en güzel Türk sesleri, en güzel Türk melodisini, en güzel Türk diliyle okumuşlardı. Bu hadiseden sonra, aynı sanatkârlar Kadir gecesinde görevlendirilmişlerdi. Atatürk, "sen git, bulun, gördüklerini bana anlatırsın" emrini vermişti. Büyük mabet, bu mukaddes gecenin ruhaniyeti içinde mahşeri andırıyordu. Türkçe tekbir, müezzin mahfelinden yükselmiş, mabedin huşu verici kubbesinde dalgalana, dalgalana, bin bir akisle ruhlara nüfuz etmişti. Türk halkı, Allahın sesini kendi diliyle duymaktan gaşyolmuştu(Çambel, 2011:37)[9].

4.Türkçe Ezan

18 Temmuz 1932 tarih ve 636 sayılı Genelge ile Ezanın Türkçe metni camilerde okunmak üzere bütün müftülüklere gönderilmiş ve hazırlanmaları talimatı verilmişti.

Tanrı uludur! Tanrı uludur!
Şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrı'dan başka yoktur tapacak!
Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrının elçisidir Muhammed!
Haydi namaza, haydi felaha!
Namaz uykudan hayırlıdır(Sabah namazı için)
Tanrı uludur, Tanrı uludur ! Tanrı'dan başka yoktur tapacak!

Ancak hazırlıklar 29 Aralık 1932'ye kadar tamamlanamadığı için Türkçe ezanın bütün camilerde okunması mümkün olmamıştır. 1933 Ramazanına Türkçe ezanın bütün büyük camilerde okunacağı, müezzinlerin tilavete çalıştığı ifade edilerek başlanmıştı. 1933 Kadir gecesi de bir önceki sene olduğu gibi hafızların birlikte Türkçe Kuran okumalarıyla karşılanmış, törene yabancı ülke konsolosları ve eşleri de davet edilmişti. Ezandan sonra salât ü selam ve tekbirin Türkçe okunması gerektiği 6 Mart 1933 tarih ve 730/265 sayılı yazı ile Rıfat Börekçi imzası ile müftülüklere gönderilmişti(Jäschke, 1972:45).

1 Şubat 1933'de Bursa'da Türkçe ezana karşı çıkan bir grup her yerde Türkçe ezan okunmadığı halde Bursa'da okunmasına karşı çıkarak nümayiş yapmıştı. Olaya polis müdahale etmişti. 5 Şubat 1933'te olay Anadolu Ajansı'ndan 30 kadar şahsın Evkaf Müdürlüğüne müracaatı ile ezanın diğer yerlerde olduğu gibi Arapça okunmasını gürültülü bir şekilde talep ettikleri yazılmıştı. Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi ise, 4 Şubat 1933 tarihli 360/128 sayılı yazısı ile en ufak bir muhalefetin kati şekilde şiddetle cezalandırılacağı bildirilmekteydi.

---

[8]Hafız Yaşar Okur, Ramazanın 26.gecesinde Ayasofya'da okunan mevlidin kalabalığını benzerine az rastlanır, bir kalabalık olarak tarif etmekte, müezzin mahfiline polisin yardımıyla ilerlediğini söylemektedir. Dünyaya radyo vasıtasıyla yayılan bu dini merasimde, teravih namazından sonra mevlidi yirmi hafız birlikte okumuştu. Atatürk bu geceyi radyodan takip etmişti. Hafızlar, ertesi akşam saraya iftara davet edilmişti. Atatürk'ten yüksek iltifat görmüşlerdi. İftardan sonra da hafızlara ayrı ayrı Kuran okutmuş ve ayrı ayrı iki yüzer lira ihsanda bulunmuştu. Ardından da otomobillerle evlerine bırakılmışlardı(Okur, 1962:22-23).

[9]Falih Rıfkı Atay Atatürk'ün ibadetin Türkçeleştirilmesi çalışmasını, Türkçülerin dil ve tarih anlayışına bağlamaktadır. Türklük gururu ile göğsü durmadan kabarıp inen Atatürk, Türkleri, öğretilenden başka bir tarihleri olduğuna, Türkçenin bağımsız bir ilim ve edebiyat dili olabileceğine inandırmak hatta medeniyete ve ilime hizmet eden başlıca milletlerden olmak üstünlüğü duygusunu hissettirmek istiyordu. Buna inanmak için Türkçenin, Arapça kadar zengin ve sağlam bir dil olduğuna inanmaları da şarttı(Atay, 1998:468).

Atatürk, 5 Şubat 1933'te Bursa'ya gelmiş 6 Şubat'ta Anadolu Ajansına konuyla ilgili bilgi verdikten sonra bu hadiselerde esas olanın din değil dil olduğu, Türk milletinin milli dil ve benliğinin bütün hayatına hâkim ve esas kalacağını ifade etmişti. Aynı akşam, Atatürk Bursa eşrafıyla bir araya gelmiş, o gün gazetelerde yazılmasına müsaade edilmeyen ve daha sonra Atatürk'ün Bursa nutku adıyla anılacak bir konuşma yapmıştı(Jäschke, 1972:45.; Cündioğlu, 1998:103-108). [10].

Bursa olaylarından sonra İzmir ve Salihli, Urfa, Isparta, Bayburt, Konya, Erzurum gibi yerlerde Arapça ezan, kamet ile ilgili çeşitli olaylar gündeme gelmişti(Dikici, 2017:88-93;Armağan,2010). Arapça ezan yasağı ile ilgili olarak yaşanan olaylarda ortak bir ceza türü olmaması, yasal boşluk, Yargıtay'ın bazen alınan kararları bozması Başbakan Refik Saydam hükümetini harekete geçirmişti.

Refik Saydam'ın TBMM'ye sevk ettiği Türk Ceza Yasası Değişikliği 23 Mayıs 1941'de Meclis'te görüşülmeye başladı. 1941 yılına kadar Arapça ezan ve kamet okumaya devam edenlere "kamu düzenini sağlamaya yönelik emirlere aykırılık" suçundan cezalandırılırken, 2 Haziran 1941 tarih ve 4055 saylı Türk Ceza Kanunun Bazı Maddelerini değiştiren kanunla Türk Ceza Kanunun 526. maddesinin ikinci fıkrasına eklenen, "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılırlar" hükmünde cezai bir yaptırım getirilerek yasal bir düzenlemeye gidilmişti. Buna göre görev dışı dâhil herhangi bir yerde Arapça ezan okuyanlar da cezalandırılacaktı. İnönü döneminde, bu yasak daha sıkı uygulanmış, Kuran'ı Türkçe okumayanlara da ağır cezalar verilmiştir(Ocak Gez, 2017:163)[11].

1946 yılında ezanın Türkçe okunması açıktan eleştirilmeye başlandı. Özellikle Ticaniler, değişik ortamlarda Arapça ezan okuma eylemi yapıyorlardı. 1946 seçimlerinden sonra ezanın Arapça okunması iktidar muhalefet partileri ve basın tarafından konuşulmaya başlandı(Armağan, 2010:43)[12].

Konu, 1949'da daha sesli tartışılmaya başlandı. Menderes, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerin hemen ardından Türkçe ezanın o dönemki taassupla mücadele mecburiyetinden doğduğunu, o tedbirlerin devamına lüzum kalmadığını belirterek, meselenin laiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halledileceğini ve millete mal olmuş inkılâpları savunacaklarını söylemişti". Başbakanın bu konuşmasından sonra mesele basında yoğun şekilde tartışıldı. DP grubu 13 Haziran 1950'de basına kapalı olarak gerçekleştirdiği toplantıdan sonra DP'nin laiklik anlayışına göre maddenin yürürlükte tutulmasına gerek olmadığı düşünülmüştü. Tokat milletvekili Ahmet Gürkan, Kayseri milletvekili İsmail Berkok ve 11 milletvekilinin imzası ile Menderes hükümeti 526. maddenin değişimi için üç ayrı kanun tasarısı ve teklifi hazırlamışlardı. Konu ile ilgili Celal Bayar da ikna edilmiş, CHP grubu da uzun tartışmalardan sonra tasarının desteklenmesi kararını almıştı. Başbakan Menderes'in 16 Haziran'da Meclisteki konuşmasının ardından Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüpoğlu konuyu münakaşaya açmaya taraftar olmadıklarını ifade etmişti. Üç maddelik tasarının maddeleri ayrı ayrı oylandı. İnönü ve birkaç milletvekili dışında yasak DP ve CHP'nin desteği ile kaldırıldı(Dikici, 2017:93-95.;Gez,2017:164).

---

[10]Bursa konuşması 14 yıl sonra Rıza Ruşen Yücer tarafından, Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra ismiyle yayımlanmış, burada Atatürk'ün, "Türk gençlerinin inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisi olduğu başına ne gelirse gelsin bundan vazgeçemeyeceği" ifade edilmişti. Bu konuşmanın Atatürk tarafından bu içerikle yapılıp yapılmadığını, 14 yıl sonra açıklanması farklı gruplar tarafından darbe ve kritik dönemlerde ağızdan ağıza dolaşan bir söz haline getirilmesi sebebiyle tartışmalı olduğu düşünenler de bulunmaktadır. Ayşe Hür, **http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/turkce-ezan-bursa-olayi-ve-bursa-nutku-1288776.8.02.2015**

[11]6 Haziran 1941 Cuma, S: 4827, Kanun No: 4055, Kabul Tarihi: 2.6.1941. Madde 526:Selahiyetli makamlar tarafından adli muameleler dolayısıyla yahut amme emniyeti veya amme intizamı veya umumi hıfzıssıha mülahazasiyle kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilen bir emre itaat etmeyen veya bu yolda alınmış bir tedbire riayet eylemeyen kimse, fiil ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde bir aya kadar hafif hapis veya elli liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır. Şapka iktisası hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler veya Arapça ezan veya kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan ikiyüz liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılırlar. **http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4827.pdf,**s.1126.13.11.2017.

[12]Arapça ezan ve kamet yasağı hakkındaki kanun hükmünün, hatim, mevlit ve bayram namazlarındaki tekbirleri kapsamadığının görevlilere tebliğ edilmesi. **BCA.30.1.0.0.4.31.3.22.9.1948.**

Yasa, 17 Haziran 1950 tarihli resmi gazetede onaylanarak yürürlüğe girdi. Kararın gerekçesinde, Anayasanın dokunulmaz bir hak saydığı vicdan hürriyetinin hürmete layık görülmesi, din serbestîsinin her türlü müdahaleden azade kalması vatandaşı din ve vicdan hürriyetinden kısmen veya tamamen mahrum etmek ve bunu kanuni ceza altına almak doğru olamaz. Laikliğin ibadetin herhangi bir alanına müdahale etmeden devam ettirilmesi zaruridir. Arapçanın halkı eski zihniyet ve ananelere bağlayan tesirinden kurtarmak görüşü de bugün için uygun değildir. Esasen maddedeki cezai hükmün ezan ve kametin yalnız Arapça okunamayacağı ve fakat bunun dışında herhangi diğer bir lisanla okunabilmesi ifadesi bir garabettir. Bütün bu münasebetle Müslüman Türklere sebepsiz yere manevi huzursuzluk veren böyle bir yasağın demokrasi ile idare edilen bir devlette varlığı uygun değildir. Kaldırılması vicdanlara huzur verecektir. Binaenaleyh Müslüman vatandaş çoğunluğunu rahata eriştirmek, laiklik prensibine devletçe sadakat göstermiş olmak, bilhassa vicdan ve din serbestîsini herhangi bir zorlama altında bulundurmamak için Türk Ceza Kanunun 526. Maddesindeki ezan ve kametin Arapça okunmasının memnuiyeti hakkındaki hükmün kaldırılması gerekli bulunmuştur[13]. Karara olumlu ve olumsuz tepkiler olmuştu (Dikici, 2017**:**96-97)[14].

5. Akademik ve Popüler Yayınlarda Üslup ve Kaynak Problemi

"Türkçe Ezan ve Türkçe İbadet" konusu günümüzde genellikle ilahiyatçılar ve tarihçilerin çalıştığı bir başlık olup, konuyla ilgili her iki tarafta az sayıda eser vermiştir. İlahiyatçılardan bazıları, konuyu İslam hukukunun kaynakları açısından değerlendirmişler, İslam'ın ibadet dilini Türkçeye ya da başka dillere çevirmeye izin verip vermediğini hadisler içtihatlar ve bilhassa hanefi fıkhı üzerinden yorumlamaya çalışmışlardır(Okur, 1999:171-203; Keleş, 2003(Mart):87-113).

Bazıları yapılmış Kuran çevirilerini değerlendirmişler(Öz,2013:428-441.; Dinç, 2012:278-279.; Aydar,2017: 159-235), bazıları çeviri ve tefsir faaliyetlerinde aslı uygun çalışmanın öneminden ve yapılan hatalardan bahsetmiştir(Arslan,2003:27-44). Bunlar arasında yalnız Mehmet Görmez'e ait bir makalede, Türkçe ibadetin gerekli ve caiz olduğu hususunda kaynak gösterilen Musa Carullah Bigiyef'in eserleri üzerine değerlendirme yapılmış, Bigiyef'in yalnız Kur'anın tercümesinden yana olduğu, ifade edilmiş ve yaptığı tercümeyi Cemal Kutay'a verdiği tezini sorgulamış ve Cemal Kutay'ın "Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret Türkçe İbadet Çalışması" eleştirilmiştir. Burada Bigiyef hakkında Kutay'ın verdiği bilgiler yanlışlanmıştır(Görmez, 1998:85-97).

Konu, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları ile ilgili eserlerde çoğunlukla DP iktidarı anlatılırken, bir cümle ile bahse konu olmuştur. Türk Modernleşmesi ile ilgili eserlerde ise kısa şekilde özetlenmekte derin bir anlatım ve değerlendirme bulunmamaktadır(Lewis,1993.; Karpat, 2008).

---

[13]"Türk Ceza Kanununun 4055 sayılı Kanunla değiştirilmiş olan 526 hcı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun tasarısı ile Kayseri Milletvekili ismail Berkok ve 13 arkadaşının ve Tokad Milletvekili Ahmet Gürkan'ın, Türk Ceza Kanununun 526 ncı maddesinin ikinci fıkracının değiştirilmesine dair Kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (1/9, 2/6, 7)", **https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001009ss0003.pdf.**s.2.Kayseri milletvekili İsmail Berkok ve 18 arkadaşının Türk Ceza Kanunun 526.maddesinin ikinci fıkrasının değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinde laikliğin gerçek anlamı dışında uygulanıldığı, Musevi ve İseviler tamamen serbest iken Müslüman Türklerin din ve vicdan hürriyetlerine müdahale edildiği, bu durumun Demokrat Parti programının 14.maddesindeki laikliğin yanlış tefsirini reddeder, din ve vicdan hürriyetine saygılıdır, ifadesi gereğince de 526.maddenin ikinci fıkrasındaki Arapça ezan ve kamet okuyanlar ibaresinin kaldırılması istenmiştir.s.2. Türk Ceza Kanunun 526. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kabul Tarihi:16.6.1950., Resmi Gazete tarihi ve No:17.06.1950. No:7535, Kanunlar Dergisi, C.33.

[14]Arapça ezan ve kamet okuyanlar hakkında cezai hükümlerin kaldırıldığı. **BCA.30.1.0.0.51.306.2.16.06.1950.** Ezan ve kametin Arapça asli lafızlarıyla ne zamandan itibaren okunmaya başlandığı ve Arapça ezan okumayı bilmeyen müezzin olup olmadığının bildirilmesi. **BCA.30.1.0.0.4.31.12.23.6.1950.**

Türkçe ezan, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, 6 Ekim 1960'da Cemal Gürsel tarafından "Ezan Türkçe, Kur'an Türkçe okunmalıdır" şeklinde dile getirilmişti. 3 Mart 1961'de Türkçe ezan ile ilgili sorulan soruya şimdilik, ortamın elverişli olmadığını ifade etmişti. 12 Mayıs 1962'de ODTÜ'nün temel atma töreninde Türkçe ezan ile ilgili sorulan soruya "Ezan da Kuran'da Türkçe okunmalıdır. Ancak zorla okunmamak şartıyla" şeklinde cevap vermiştir. 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin en azından bir kısmında Türkçe ezan fikrinin olduğu fakat akim kaldığı düşünülmektedir. Türkçe Ezan 28 Şubat 1997'de de dile getirilmiş bir konudur. Armağan, **2010:**53-55.

Konuyla ilgili iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlardan birinde, bir tarih yüksek lisans tezi olmasına rağmen, son yüzyılın rasyonalist İslam düşünürlerine atıfta bulunularak, her milletin kendi anadilinde ibadet etmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Araştırmacıya göre, Kuranın mantığında her toplumun kendi dilinde okuyup yazması, ibadet etmesi esastır. Araştırmacı genellikle Türkçe ibadeti, yalnız bir tarihi olgu olarak görmemiş, bu tezi destekleyen yazarların eser ve argümanlarının dilini kullanmıştır. Süreli yayınlardan Cumhuriyet gazetesinden yararlanmıştır(Kavak, 2001).

İkinci Yüksek Lisans Tezinde(Zengin,2015) ise, Cumhuriyet, Vakit, Ulus, Yeni Sabah, Son Posta, Hürriyet, Milliyet gibi gazetelerin yanısıra Arapça Ezan yasağına uymayanlarla ilgili olarak Başbakanlık Devlet Arşivlerindeki belgelerden yararlanılmıştır. Dikici'nin Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv kayıtlarına dayanarak yaptığı çalışma ile her iki arşiv kayıtları birbirini tamamlamıştır. Çalışmada konuyla ilgili Meclis Tutanakları ve araştırma eserleri de görülmüştür(Cündioğlu,1998.; Ergin,1942; Armağan, 2010; Kutay, 1997; Kutay, 1998). Araştırmacı, Türkçe ezan konusunu, dinde bir millileşme çabası olarak değil, "anti Arapçılık" olarak tanımlamıştır. Ezanın asli halinden ulusal dillere çevirtilmesi, İslam ülkeleri arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu da zedeleyecektir(Zengin, 2015).

Akademik çalışmalar arasında Dikici'nin çalışması, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv kayıtları ile güçlendirmiş, bu özelliği ile de orijinal bir çalışma hüviyetine sahiptir. Kullandığı araştırma eserlerinin temelinde ise Akgül ve Cündioğlu bulunmaktadır (Dikici, 2017:77-104).

Konu ile ilgili erken akademik çalışmalardan, Seçil Akgün'ün çalışmasında, insanların ana dillerinde ibadet etmelerinin bir ihtiyaç olduğundan söz edilmekte, Türkçe ezan ve ibadet meselesinin bir ihtiyaç ve gereklilik olduğunu vurgulanmaktadır. Bazı hatırat ve akademik çalışmalardan da yararlanılmakla beraber, ana kaynağını Osman Ergin'in Maarif Tarihi oluşturmaktadır(Akgün, 2017, 105-113). Akgül'ün çalışmasına benzer bir örnek de Başak Ocak Gez'e aittir. Gez, Akgül gibi, ibadet dilinin Türkçe olmasının bir ihtiyaç olduğu iddiasıyla yola çıkmıştır(Ocak Gez,2017:157-167).

Cemal Kutay'ın "Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret Türkçe İbadet Anadilde Kulluk Hakkı" çalışması, popüler bir çalışma olmakla beraber, Türkçe ibadet konusunu, bir ihtiyaç, Türk'ü Arap tahakkümünden kurtaran yegâne çözüm ve Atatürk'ün ilk gençlik hülyası olarak tanımlamıştır(Kutay, 1997; Kutay 1998). Eserin bu tezi, başka bazı popüler çalışmalara da örnek teşkil etmiştir(Cevizoğlu, 1998; Kırca, 1998).

Bütün bu çalışmaların üzerinde, gazeteler, hatıratlar, zabıt cerideleri ve disiplinler arası kaynak kullanımı açısından referans kitabı Dücane Cündioğlu'nun eseridir. Eserde, Türkçe ibadetle ilgili hem tarihi kaynaklar, hem İslam fıkhının kaynakları, ciddi şekilde analiz edilmiştir. Konu, Cumhuriyet inkılâplarının Türkçü ve Batıcı iki temel düşüncesi üzerinden "milli Türk dini" yaratma fikriyle izah edilmiştir. Ayrıca Türk modernleşmesinin yukarıdan aşağıya doğru olması sebebiyle bu harekete girişilirken halkın kabulünün düşünülmediği ifade edilmiştir. Araştırmacı, bir hayli ayrıntılı şekilde mevcut akademik çalışmaların ilerisinde hatta onlara referans olabilecek bir çalışmayı hazırlamıştır(Cündioğlu, 1998).

Popüler ve muhalif bir yazar olarak Mustafa Armağan, Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılmayan Gerçekleri çalışması ile sözlü tarih yöntemini konuyla ilgili ilk kullanan kişi olmuştur. Armağan, Akgün, Cündioğlu ve Dikici'ye atıfta bulunarak Türkçe ezan ve ibadet fikrinin oluşumu, uygulanması ve kaldırılmasını özetledikten sonra, sosyal medya üzerinden başlattığı projesiyle ilgili olayı yaşamış aktarabilecek olan vatandaşlarla mülakat yapmaya çalışmıştır. Konuşmacıların adı, yaşı, mesleği ve anlatımları çözümlenmiş metinlerin mevcut olduğu çalışma, şahitliklere dayalı olarak halkın bu uygulamadan duyduğu hoşnutsuzluğu, uygulama esnasında yaşananları ve uygulamayı sona erdiren kişi olarak Adnan Menderes'in Türk toplumundaki yerini yansıtmaya çalışmıştır.

Armağan, Türkçe ezan ve ibadetin, Türk soylu olmayan vatandaşlara daha çok asimilasyon aracı olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Özellikle bu gurubun Türkçe ibadet konusunda hiç bilmedikleri bir dili kullanmaya razı geldikleri için daha fazla mağdur edildiğini savunmakta ve bunu sözlü tarih ile desteklemeye çalışmaktadır.

Armağanın çalışmasının sözlü şahitlikler üzerinden gerçekleşmesi, tarihi belge ile birleştirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Ancak bu uygulamanın gayr-i Türk Müslüman unsurlar üzerinden değil Türk halkının geneli üzerinden değerlendirilmesi daha sağlıklı bir yoruma ulaşmaya yardımcı olabilecektir(Armağan, 2010).

6.Sonuç

Tarihi konular çalışılırken ilk olarak objektivite ve tarafsızlık ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Konunun bütün kaynaklarının görülebilmesi, bu kaynakların iç ve dış kritiklerinin iyi yapılması gerekmektedir. Tebliğin konusu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde,

mevcut çalışmaların bütün kaynakları görmüş olduğunu, dil ve kaynak kullanımı açısından eksiksiz olduğunu söylemek güçtür. Kaynakların kullanımı açısından konuyla ilgili en nitelikli çalışmanın Dücane Cündioğlu'na ait olduğu ve çalışmaların çoğunun O'nun çalışmasını temel aldığı görülmektedir.

Çalışmaların genelindeki en önemli metodolojik problemin, "Türkçe ezan ve ibadete taraf olmak ya da karşı olmak", üzerinden kurgulanmış olmaları söylenilebilir. Bir başka ifade ile çalışmaların iddiaları, Türkçe ezan ve ibadet uygulamasını uluslaşmanın ve çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görenlerle uygulamayla halkın din ve vicdan hürriyetine müdahale edildiği görüşünde olanlar şeklinde kabaca tasnif edilebilir. Öyle ki Yüksek Lisans seviyesindeki çalışmalarda dahi bu iki tarafa ait kaygı rahat bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan "tarafsızlık" sorunun tarih disiplinin genelinde zaman zaman görülmekle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırma alanının genel akademik yazım problemlerinin başında geldiği aşikârdır. Belgeli ve tarafsız bir durum tespiti ülke meselelerinin çözümü hususuna imkân sağlayacaktır. Tebliğin konusu bağlamında değerlendirildiğinde, dün ve bugün devletin dine yaklaşımını ya da din üzerindeki rolünü çözümlemeyi kolaylaştıracak, milleştirme, medenileştirme ve laiklik kavramının Yakın dönem Türk devlet geleneğinde nasıl yorumlandığının bilgisini sağlayabilecektir. Türkçe ezan ve Türkçe ibadet başlığı, hatıratlar, Meclis Zabıtları, Kanunlar, dönemin gazeteleri (ilgili dönemde sansür de göz önünde bulundurularak), sözlü şahitlikler ve ilgili yayınlara da yer verilerek daha çok sayıda akademik çalışmaların yapılabileceği bir kaynak zenginliğine sahiptir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA. 30.10.0.0.26.149.18. 26.10.1341

BCA.30.10.0.0.7.41.31. 22.02.1925.

BCA.51.0.0.0.13.110.12.04.06.1925

BCA.51.0.0.0.13.114.35.04.06.1925

BCA.30.1.0.0.4.31.3.22.9.1948.

BCA.30.1.0.0.51.306.2.16.06.1950.

BCA.30.1.0.0.4.31.12.23.6.1950.

AKGÜN Seçil, "Türkçe Ezan", file:///E:/İBADET%20DİLİ/seçil%20akgün,%20türkçe%20ezan.pdf, ss.105-113.

ANAR Suat, "Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı", **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.131-133.

ANAR Suat, "Ziya Gökalp'in Sosyolojisi", **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.134-137.

ARMAĞAN Mustafa, **Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılamayan Gerçekleri**, 1.Baskı, İstanbul, Timaş Yay., Haziran 2010.

ARSLAN Gıyasettin, "Türkçe Kuran-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 8(2003),ss.27-44.

ATİK Necmi Atik, "Elmalı'nın Kendi El Yazması İle Türkçe İbadet Konusundaki Makalesi", **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, S:6, Aralık 2016, s.7-8.

ATAY Falih Rıfkı,**Çankaya**, İstanbul, Bateş, 1998.

AYDAR Hidayet, "Kuran Tercümesi", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C26, 2002,ss.405-408.

AYDAR Hidayet, "Türklerde Kuran Çalışmaları", http://dergipark.gov.tr/download/article-file/10076,5.8.2017.ss.159-235.

BEHAR Ersanlı Büşra, **İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu(1929-1937)**,İstanbul, İletişim, 2003.

BOLAY Süleyman Hayri, "Gökalp'in Din Anlayışı",C14, **İslam Ansiklopedisi**, C14, TDV Yay., ss.128-131.

ÇAMBEL Hasan Cemil, "Türkçe Ezan ve Tekbire Dair Makaleler", **Hatıralar**, Ank, TTK, 2011.

DİNÇ Ömer, "(Tanıtım ve Değerlendime)Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.21, S.2, 2012,s.277.

CÜNDİOĞLU Dücane, Türkçe Kuran ve Cumhuriyet İdeolojisi, 1.Baskı, Kitabevi Yay., İstanbul, Ocak 1998.

DİKİCİ Ali, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler"

DİNÇ Ömer, "(Tanıtım ve Değerlendime)Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.21, S.2, 2012,s.275-281.

ERGİN Osman Nuri, **Türkiye Maarif Tarihi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul, 1942.

GENÇ Reşat(Haz.), Türkiye'yi **Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.,1998.
GEZ Ocak Başak, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları"
GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, 7.Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968.
GÖRMEZ Mehmet, "Musa Carullah Bigiyef'ten(ö.1949) Tarihçi Cemal Kutay'a Cevap" **İslamiyat I**(1998),S.2,ss.85-97.
GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2013.
HALKIN Leon E., **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, TTK, 1989.
JÄSCHKE Gotthard , **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yay., Ankara, 1972.
KARPAT Kemal, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller, 3.Baskı, Ankara, İmge, 2008.
KAVAK Selahattin, **Türkçe İbadet**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2001.
KELEŞ Ahmet, "Anadilde İbadet", **SBArd**, 2003(Mart),ss.87-113.
KUTAY Cemal, **Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbadet Anadilimizle Kulluk Hakkı**, C1, Aksoy Yay., İstanbul, Aralık 1997.
KUTAY Cemal, Dini Anlayabilmenin; **"Gerçek Müslüman" Olabilmenin ve Laikliği, Demokrasiyi, Çağdaşlığı Koruyabilmenin Tek Yolu: Türkçe İbadet**, C2, Aksoy Yay., İstanbul, Haziran 1998.
LEWIS Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu
MANAZ Abdullah, Atatürk Reformları ve İslam, 2.Baskı, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, Aralık 2010.
OKAY M.Orhan Okay, "Ziya Gökalp 1876-1924", **İslam Ansiklopedisi**,C14, TDV Yay., 1996, ss.124-126.
OKUR Hafız YaşaR, Atatürkle 15 Yıl Dini Hatıralar,
OKUR Kaşif Hamdi Okur, "Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili", **Dini Araştırmalar,** Ocak Nisan 1999, C.1, ss.171-203.
ÖZ Ahmet, "Besim Atalay(1882-1965)'ın Tanrı Kitabı Adlı Meali",**Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6,S.27, Yaz 2013, ss.428-441.
ÖZBUDUN Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 15.Baskı, Ankara, Yetkin Yay., 2014.
ZENGİN Mustafa, **İbadet Dilini Türkçeleştirme Çabası Olarak Türkçe Ezan**, Adıyaman Üniversitesi, 2015.

Elektronik Kaynaklar

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa= Hafi Celse Kararı, Karar münderic değildir. Karar No:112)8.8.2107.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200431.12.11.2017.
(Ayşe Hür) **http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/turkce-ezan-bursa-olayi-ve-bursa-nutku-1288776.8.02.2015**
http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4827.pdf,s.1126.13.11.2017.(6.6.1941, S: 4827, Kanun No: 4055, Kabul Tarihi: 2.6.1941. Madde 526)
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001009ss0003.pdf.s.2.8.8.2017